

<https://doi.org/10.62837/2025.8.137>

**AĞAYEVA KÖNÜL
QAZIYEVA AYTAC**
Azərbaycan Universiteti,
Bakı, Azərbaycan
Konul.Aghayeva@au.edu.az
Mammadovaay45@gmail.com

XARİCİ DİLİN TƏDRISİNDƏ ANA DİLİNİN ROLU VƏ MƏHDUDIYYƏTLƏRİ XÜLASƏ

Xarici dil tədrisində hədəf dilin əsas ünsiyyət vasitəsi kimi istifadəsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bununla yanaşı, ana dilinin də xarici dil siniflərində müəyyən funksional rolunu mövcuddur. Ənənəvi tədris təcrübəsində müəllimlərin əksəriyyəti uzun müddət ərzində ana dildən istifadə etmiş, lakin bu istifadənin səbəblərini, üstünlüklərini və məhdudiyyətlərini kifayət qədər araşdırmamışdır.

Bizim tədqiqatımızın əsas məqsədi xarici dil dərslərində ana dildən istifadənin səbəblərini müəyyənləşdirmək, onun pedaqoji faydalarını və mümkün mənfi təsirlərini araşdırmaqdan ibarətdir.

Bu tədqiqatın nəticələrinin xarici dil müəllimlərinə öz pedaqoji fəaliyyətlərində ana dilindən istifadənin şüurlu və ya qeyri-şüurlu səbəblərini dərk etməkdə kömək edəcəyi gözlənilir. Bu səbəbləri anlamaqla, müəllimlər sinif idarəçiliyi strategiyalarını daha məqsədyönlü şəkildə quraraq, ana dildən istifadənin tezliyini azaltmaqla yanaşı, onu zəruri hallarda səmərəli bir vasitə kimi tətbiq edə bilərlər.

Açar sözlər: Xarici dil, hədəf dil, ana dili

**AGAYEVA KONUL
QAZIYEVA AYTAJ**

THE ROLE AND LIMITATIONS OF THE MOTHER TONGUE IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING ABSTRACT

The use of the target language as the main means of communication in foreign language teaching is of great importance. However, the mother tongue also plays a certain functional role in foreign language classrooms. In traditional teaching practice, most teachers have used the mother tongue for a long time without sufficiently examining the reasons, advantages, and limitations of this use.

The main aim of our research is to identify the reasons for using the mother tongue in foreign language lessons and to explore its pedagogical benefits as well as its possible negative effects.

It is expected that the results of this study will help foreign language teachers to understand the conscious and unconscious reasons for using the mother tongue in their pedagogical practice. By understanding these reasons, teachers can structure their classroom management strategies more purposefully and, while reducing the frequency of mother tongue use, apply it effectively as a necessary tool when appropriate.

Keywords: Foreign language, target language, mother tongue.

РОЛЬ И ОГРАНИЧЕНИЯ РОДНОГО ЯЗЫКА В ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

РЕЗЮМЕ

Использование целевого языка в качестве основного средства общения при обучении иностранным языкам имеет большое значение. Однако родной язык также играет определённую функциональную роль на занятиях по иностранному языку. В традиционной педагогической практике большинство преподавателей на протяжении долгого времени использовали родной язык, не анализируя в достаточной мере причины, преимущества и ограничения такого использования.

Основная цель нашего исследования заключается в определении причин использования родного языка на уроках иностранного языка, а также в изучении его педагогических преимуществ и возможных негативных последствий.

Ожидается, что результаты данного исследования помогут преподавателям иностранных языков осознать как сознательные, так и бессознательные причины использования родного языка в своей педагогической деятельности. Понимая эти причины, преподаватели смогут более целенаправленно выстраивать стратегии управления учебным процессом и, снижая частоту использования родного языка, применять его эффективно в необходимых случаях.

Ключевые слова: иностранный язык, целевой язык, родной язык.

Giriş

Müasir dövrdə qloballaşma və mədəni inteqrasiya prosesi nəticəsində xarici dillərin öyrənilməsi getdikcə daha da aktuallaşır. Xarici dil tədrisinin əsas məqsədi tələbələrin kommunikativ bacarıqlarını inkişaf etdirmək və onları hədəf dildə sərbəst

ünsiyyət qurmağa hazırlamaqdır. Bu baxımdan, hədəf dilin dərslərində əsas ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə edilməsi geniş qəbul olunmuş yanaşmadır.

Lakin pedaqoji təcrübə göstərir ki, ana dilinin də xarici dilin öyrədilməsində müəyyən funksional rolu vardır. Bir çox müəllimlər dərslərində şüurlu və ya qeyri-şüurlu şəkildə ana dilindən istifadə edir, lakin bu istifadənin səbəblərini, üstünlüklərini və məhdudiyyətlərini hər zaman nəzərə almırlar. Araşdırmalar göstərir ki, ana dili bəzən çətin mövzuların izahında, yeni qrammatik qaydaların təqdimatında və ya təlimatların aydınlaşdırılmasında öyrənmə üçün mühüm dəstək rolunu oynayır. Digər tərəfdən isə ana dilindən həddindən artıq istifadə tələbələrin hədəf dildə ünsiyyət bacarıqlarını məhdudlaşdırır və öyrənmə motivasiyasına mənfi təsir göstərə bilər.

Bu mövzu üzərində aparılan elmi müzakirələr göstərir ki, əsas məsələ ana dilinin tamamilə qadağan olunması və ya geniş tətbiqi deyil, onun istifadəsində balansın qorunmasıdır.

Müəllimlərin məqsədyönlü şəkildə ana dilindən istifadəsi öyrənmə prosesini asanlaşdırır, həm də tələbələrin hədəf dildə sərbəstliyini inkişaf etdirməyə şərait yarada bilər.

Bu araşdırmanın məqsədi xarici dil dərslərində ana dilinin istifadəsinin səbəblərini müəyyənləşdirmək, onun pedaqoji üstünlüklərini və məhdudiyyətlərini təhlil etməkdir. Araşdırmanın nəticələri dil müəllimlərinə öz pedaqoji təcrübələrini nəzərdən keçirmək, sinif idarəçiliyini təkmilləşdirmək və ana dilindən istifadənin tezliyini optimallaşdırmaq üçün praktik tövsiyələr təqdim edə bilər.

1. Ana dilinin istifadəsinin faydaları

Xarici dil dərslərində ana dilinin istifadəsi uzun müddət mübahisə mövzusu olmuşdur. Ənənəvi yanaşmalarda hədəf dilin maksimum istifadəsi vacib hesab edilərsə də, bir çox tədqiqatçılar və pedaqoqlar ana dilinin müəyyən hallarda öyrənmə prosesinə müsbət təsir göstərdiyini vurğulamışlar. Aşağıda ana dilinin istifadəsinin əsas faydaları qeyd olunur:

a. Mürəkkəb anlayışların izahı

Xarici dilin qrammatik strukturlarını və ya abstrakt anlayışlarını bəzən yalnız ikinci dil ilə izah etmək çətin ola bilər. Bu zaman ana dilinin istifadəsi şagirdlərə mövzunu daha tez qavramağa imkan yaradır və öyrənmə prosesini sürətləndirir.

b. Öyrənmədə təhlükəsizlik və rahatlıq hissi

Tamamilə yad dil mühitində olan tələbələr bəzən psixoloji çətinliklər yaşayır. Müəyyən hallarda ana dilindən istifadə onlarda emosional rahatlıq yaradır, öyrənmə prosesinə inam və motivasiyanı artırır.

c. Təlimatların aydınlaşdırılması

Müəllimin verdiyi tapşırıq və ya təlimat bəzən ikinci dildə tam başa düşülməyə bilər. Bu zaman qısa şəkildə ana dilində izah edilməsi vaxt itkisini aradan qaldırır və dərslərin gedişatını asanlaşdırır.

d. Qarşılıqlı müqayisə və transfer

Ana dili ilə hədəf dil arasında müqayisə aparmaq tələbələrə yeni strukturları daha yaxşı anlamağa kömək edir. Bu, həm qrammatik qaydaların, həm də lüğət ehtiyatını yadda saxlanmasını gücləndirir.

Ümumilikdə, ana dilinin istifadəsi öyrənənlərin dil baryerini aşma bilməsi, dərs prosesini daha yaxşı qavraması və öyrənməyə motivasiyasının artması baxımından əhəmiyyətli bir vasitə kimi çıxış edir.

2. Ənənəvi metod və müasir yanaşmalar.

Xarici dilin tədrisində ana dilindən istifadə məsələsi tarix boyu müxtəlif metodoloji yanaşmalarda fərqli şəkildə qiymətləndirilmişdir. Ənənəvi metodlarda ana dilinin istifadəsi geniş yer alsada, müasir kommunikativ yanaşmalar hədəf dilin üstünlüyünü ön plana çıxarmışdır.

Ənənəvi metodlar

Qrammatika–Tərcümə Metodu (Grammar-Translation Method)

Bu metod XIX əsrin sonuna qədər Avropa məktəblərində dominant olmuşdur. Əsas məqsəd qrammatik qaydaların öyrədilməsi və mətnlərin tərcüməsi idi. Burada ana dili əsas vasitə rolunu oynayır, şagirdlər öyrəndikləri sözləri və strukturları daim ana dilinə çevirirdilər. Bu yanaşma tələbələrin yazılı tərcümə bacarığını inkişaf etdirirdi, lakin danışmaq və ünsiyyət qabiliyyətini məhdudlaşdırırdı.

Audiolingval metod

XX əsrin ortalarında ABŞ-da geniş yayılmış bu metod təkrar və drill məşqlərinə əsaslanırdı. Bu yanaşmada ana dilinin istifadəsi minimuma endirilsə də, bəzi hallarda qrammatik izah üçün ana dildən faydalanılırdı.

Müasir yanaşmalar

Kommunikativ Dil Tədrisi (Communicative Language Teaching – CLT)

Müasir dövrdə ən çox qəbul edilən yanaşmalardan biri kommunikativ metodudur. Burada əsas məqsəd tələbələrin real ünsiyyət bacarığını inkişaf etdirməkdir. Ana dilinin istifadəsi minimuma endirilsə də, bəzi tədqiqatçılar qrammatik izah və təlimatlarda ana dili məhdud şəkildə istifadənin faydalı ola biləcəyini qeyd edirlər.

Translanguaging yanaşması

Son illərdə formalaşan translanguaging yanaşması tələbələrin çoxdilli resurslarını nəzərə alaraq ana dili və hədəf dili arasında çevik keçidlər etməyə imkan yaradır. Bu yanaşmada ana dilinin istifadəsi qadağan edilmir, əksinə, öyrənməni gücləndirən əlavə vasitə kimi qəbul olunur.

Beləliklə, ənənəvi metodlar ana dilinə daha çox üstünlük vermiş, müasir yanaşmalar isə hədəf dilin istifadəsini əsas götürmüşdür. Son dövr tədqiqatları göstərir ki, ana dilinin tamamilə qadağan olunması səmərəli deyil; əsas məsələ onun balanslı və məqsədyönlü istifadəsidir.

3. Ana dilinin istifadəsinin məhdudiyyətləri

Xarici dilin tədrisində ana dilindən istifadənin müəyyən üstünlükləri olsa da, onun həddindən artıq tətbiqi öyrənmə prosesinə mənfi təsir göstərə bilər. Müasir metodoloji yanaşmalar hədəf dilin əsas kommunikasiya vasitəsi olmasını vacib hesab edir. Aşağıda ana dilinin istifadəsinin əsas məhdudiyyətləri qeyd olunur:

Hədəf dilin istifadəsinin azalması

Dərs prosesində ana dilindən geniş istifadə şagirdlərin hədəf dili ilə təcrübəsini məhdudlaşdırır. Bu isə onların danışıq bacarıqlarının və ünsiyyət vərdişlərinin zəif inkişaf etməsinə səbəb ola bilər.

Asılılıq yaratması

Şagirdlər hər çətinliklə üzləşdikdə müəllimdən ana dilində izah gözləməyə meyllənirlər. Bu, onların hədəf dildə müstəqil düşünmə və ifadə etmə qabiliyyətini azalda bilər.

Kommunikativ bacarıqların zəifləməsi

Xarici dilin öyrənilməsində əsas hədəf ünsiyyət bacarığıdır. Ana dilinin tez-tez istifadəsi öyrənilmələri real kommunikativ vəziyyətlərə hazırlamaq baxımından məhdudlaşdırır.

Motivasiyanın azalması

Şagirdlər dərs prosesində daim ana dilindən istifadə edərsə, hədəf dildə ünsiyyət qurmaq üçün motivasiya azala bilər. Bu, öyrənməyə marağı zəiflədə bilər.

Dil qarışıqlığı (interferensiya)

Həddindən artıq ana dili istifadəsi şagirdlərin qrammatik və leksik səhvlərə meylli olmasına gətirib çıxara bilər. Bu, xüsusilə sintaksis və fonologiya sahəsində daha çox müşahidə olunur.

Dərs prosesinin səmərəsizliyi

Hər bir izahın ana dildə verilməsi zaman itkisinə səbəb olur və dərsin dinamikliyini azalda bilər.

Ümumilikdə, ana dilinin istifadəsi tamamilə qadağan edilməsə də, onun məqsədyönlü və məhdud şəkildə tətbiqi daha faydalı hesab olunur. Hədəf dilin dərs mühitində əsas ünsiyyət vasitəsi kimi qalması şagirdlərin real kommunikativ bacarıqlarının formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Xarici dilin tədrisində ana dilinin istifadəsi həm üstünlükləri, həm də məhdudiyyətləri ilə seçilir. Tədqiqat və nəzəri yanaşmalar göstərir ki, ana dilinin tamamilə qadağan olunması öyrənmə prosesinə mənfi təsir göstərə bilər, eyni zamanda onun həddindən artıq istifadəsi də hədəf dilin öyrənilməsinə ləngidə bilər. Buna görə də ən optimal yanaşma ana dilinin məqsədyönlü, balanslı və məhdud şəkildə istifadəsidir.

Ana dilinin istifadəsinin faydaları sırasında mürəkkəb anlayışların tez izahı, öyrənilərdə psixoloji rahatlığın yaradılması, vaxtın səmərəli istifadəsi və yeni biliklərin daha yaxşı qavranılması qeyd edilə bilər. Lakin həddindən artıq ana dilinin

istifadəsi şagirdlərin hədəf dilə asılılığını artırır, onların kommunikativ bacarıqlarını zəiflədir və motivasiyanı azalda bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. International Journal of English Language Teaching Vol.5, No.8, səh. 27-36, Noyabr
2. 4th International Conference on modern research in Education, Teaching and Learning. 22-24 April 2022. Səh 5-16
3. Harmer, J (2001), The Practice of English language teaching (3rd edition) UK. Pearson education limited
4. Larsen –Freeman, D.(2000). Techniques and principles in language teaching , New York. Oxford University Press. Səh 101-102
5. Nation, P. (2003) The role of the first language in foreign language learning. The Asian EFL Journal, 5(2)

Rəyçi: f.ü.f.d. Ləman Qasımlı